

Prace Filologiczne 2022 (77): 145–165

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Krzysztof Kołatka, 2022

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.979>

KRZYSZTOF KOŁATKA

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

e-mail: krzysztof.kolatka@ukw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3709-5587>

AŃTOP, ĆRULKI I WINTBOJTEL, CZYLI O KRAJEŃSKICH GERMANIZMACH KULINARNYCH

AŃTOP, ĆRULKI AND WINTBOJTEL, OR ABOUT GERMANISMS IN KRAJNA'S CULINARY DIALECTS

ABSTRACT: German loanwords constitute an immanent part of the lexical resources of Krajna's dialects (which has also been stressed more than once in academic discourse). Taking into account the extremely complicated history of Krajna, a region located in north-western Poland, at the border of Wielkopolska and Pomorze, the presence of elements of German provenance in the speech of the Krajniaks – remarkably lively, high-frequency and relatively easily identifiable entities – should not come as a surprise. The aim of this article is a multi-level – genetic, structural and semantic – characterisation of Krajniaks' Germanisms, belonging to one of the most numerous and varied thematic fields in Polish (also in folk) language, which is unquestionably CULINARY. The subject of a closer analysis is the differential vocabulary (in relation to the national language), extracted from two lexicographical studies, documenting the linguistic richness of the "land on the frontier", namely: the five-volume *Słownictwo krajniackie. Słownik gwary wsi Podróżna w Złotowskim* by Władysław Brzeziński (1982–2009) and popular-scientific *Mały słownik gwary krajeńskiej* written by Jowita Kęcińska-Kaczmarek (2017), as well as dialectological atlases: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (1964–1978) and *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski* (1979–2005).

KEYWORDS: culinary lexis, German loanwords, Polish-German linguistic contacts, Krajna, dialects of Krajna

---

Zapożyczenia z języka niemieckiego jako integralny składnik krajeńskiej leksyki

Przeprowadzone w latach 2010–2013 szeroko zakrojone i wielopłaszczyznowe badania nad tożsamością regionalną współczesnych mieszkańców Krajny¹ (zob. Kołatka 2020), regionu usytuowanego w północno-zachodniej Polsce, na pograniczu dwóch rozległych, a przy tym niezwykle barwnych kulturowo i językowo krain – Wielkopolski i Pomorza (zob. m.in.: Callier 1886, s. 1–3; Krajna-Wielatowski 1928, s. 23; Szafran 1961, s. 26–29; por. też Kołatka 2011, s. 55–70), wykazały, że w opinii 52% informatorów obecność germanizmów leksykalnych jest jedną z najistotniejszych i najbardziej znamiennych właściwości mowy Krajanaków (zob. Kołatka 2020, s. 233). Nie ulega zatem najmniejszej wątpliwości, że pożyczki słownikowe niemieckiej proveniencji stanowią aktualnie niebagatelny komponent językowej samoidentyfikacji rzeczzonej grupy.

Zważywszy na stosunkowo wysoką frekwencję (por. np.: Kęcińska-Kaczmarek 2011, s. 117; Kęcińska-Kaczmarek 2017, s. 15–16; Nitsch 1954, s. 338–339; Zagórski 1964, s. 159), wyjątkową żywotność oraz zasadniczo łatwą identyfikowalność² germanizmów leksykalnych (zob. Kołatka 2009; Kołatka 2010, s. 102–120) – zjawiska determinowane w znacznym stopniu przez swoistą egzotykę tych jednostek, a także kontrowersje, jakie wywołują obecnie ich status i rola w języku mieszkańców Krajny, ów fakt nie powinien budzić większego zdziwienia³.

Krajeńskie germanizmy – *notabene* nie tylko wyrazowe⁴ – stanowią doskonałe świadectwo wielowiekowych i niebywale intensywnych kontaktów dwóch – odmiennych językowo, kulturowo, wyznaniowo i mentalnościowo – żywiołów.

¹ Celem podjętych dociekań było określenie stopnia tożsamości regionalnej współczesnych Krajanaków, a także wyróżnienie elementów konstytuujących poczucie ich terytorialnej identyfikacji w odniesieniu do pięciu kategorii: ogólnego poczucia zakorzenienia w małej ojczyźnie, geografii, historii i pamięci, kultury (materialnej, duchowej i społecznej) oraz języka. W eksploatacjach wzięła udział grupa licząca 500 respondentów, reprezentujących 200 krajeńskich miast, wsi, osad i kolonii oraz miejscowości pogranicznych, niejednorodna pod względem rozmaitych parametrów socjologicznych (np.: płci, wieku, pochodzenia społecznego, wykształcenia i zawodu) (zob. Kołatka 2020).

² Owa konstatacja dotyczy zwłaszcza germanizmów właściwych (i formacji od nich pochodnych), a także derywatów od wyrazów niemieckich. Niemalą rolę odgrywa tu genetyczny dystans, dzielący oba kody językowe.

³ Trzeba jednak w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że język niemiecki nigdy – nawet w okresach najbardziej zintensyfikowanych procesów germanizacyjnych, które, zdaniem Zygmunta Zagórskiego, miały miejsce na przełomie XIX i XX w. (zob. Zagórski 1964, s. 157–158) – nie był czynnikiem udaremniającym bądź hamującym naturalny rozwój gwar Krajny (zob. Kęcińska-Kaczmarek 2011, s. 117–118; Kęcińska-Kaczmarek 2017, s. 15–16; Zagórski 1964, s. 158–159).

⁴ Mimo że to właśnie na słownictwie niemieckim odcisnęła swoje największe piętno, jej wyraźne ślady dostrzec można *de facto* na każdym poziomie krajeńskiego systemu gwarowego,

Ich osobliwą koegzystencję warunkowały burzliwe dzieje „krajny na rubieży”. W tym kontekście za bezspornie najważniejsze uznać należy takie czynniki, jak: kilkufalowe osadnictwo niemieckie w XV, XVI i XIX stuleciu, przynależność Krajny do zaboru pruskiego, włączenie zachodniej części regionu – zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego z 1919 r. – do Republiki Weimarskiej, wysoki procent ludności pochodzenia niemieckiego na Krajnie wschodniej, w międzywojniu wchodzącej w skład II Rzeczypospolitej, a także okupację niemiecką w latach 1939–1945 (zob. m.in. Kołatka 2010, s. 103–104; por. też np. Brzeziński 1982, s. XIV–XXI).

Funkcjonowanie germanizmów w mowie Krajniaków nie umknęło bynajmniej uwadze lingwistów⁵. Problematykę interferencji zachodzącej pomiędzy gwarami krajeńskimi a niemczyzną (w różnych jej odmianach) poruszali mianowicie wszyscy lingwiści poddający językowe oblicze Krajny naukowemu oglądowi, w tym m.in. Kazimierz Nitsch (zob. np. Nitsch 1954, s. 338–339), Zygmunt Zagórski (zob. np. Zagórski 1964, s. 146–147, 157–159), Jowita Kęcińska-Kaczmarek (zob. np. Kęcińska-Kaczmarek 2011, s. 117–118; Kęcińska-Kaczmarek 2017, s. 15–16) oraz Krzysztof Kołatka (zob. Kołatka 2009; Kołatka 2010, s. 102–120; Kołatka 2016, s. 63–89). Ów stan rzeczy potwierdza bezsprzecznie wysoką rangę tegoż zagadnienia.

Krajeńskie zapożyczenia słownikowe z języka niemieckiego dotyczą niemal każdej dziedziny życia, toteż – pod względem semantycznym – jawią się jako klasa ze wszech miar heterogeniczna. Otóż odnoszą się one przede wszystkim do takich sfer, jak m.in.: CZŁOWIEK (JEGO CECHY FIZYCZNE I PSYCHICZNE, ZAWÓD, ZAJĘCIA, ZAINTERESOWANIA, ZACHOWANIE ORAZ STANY), DOM I MIESZKANIE, GOSPODARSTWO ROLNE, UBIÓR I JEGO CZĘŚCI, FLORA I FAUNA, CHOROBY I ICH LECZENIE, TECHNIKA I ŚRODKI LOKOMOCJI, ROZRYWKA, SZKOŁA, BUDOWNICTWO, ADMINISTRACJA (NIEMIECKA), WOJSKO (NIEMIECKIE) CZY RELIGIA (PROTESTANCKA) (zob. Kołatka 2016, s. 66–67; por. Zagórski 1964, s. 158). Jedną z najliczniej reprezentowanych kategorii są również KULINARIA.

Niemal 60 lat temu przywołany wyżej Zygmunt Zagórski, poznański językoznawca, autor *Gwar Krajny* (zob. Zagórski 1964), jedynej pracy naukowej, ukazującej mowę Krajniaków kompleksowo, skonstatował:

Sprawa germanizmów słownikowych w gwarach krajniackich wymaga osobnego opracowania (chodzi tu m.in. o szczegółową klasyfikację zapożyczeń z języka niemieckiego: zapożyczenia z niemieckiego języka literackiego, zapożyczenia z gwar

---

również fonetyczno-fonologicznym, morfologicznym i składniowym (zob. m.in. Nitsch 1954, s. 338–339; Zagórski 1964, s. 146–147, 157–159).

⁵ Warto zauważyć, że o niemieckich pożyczkach w gwarach Krajny wspomina już w drugiej połowie XIX w. Oskar Kolberg, etnograf i folklorysta (zob. Oskar Kolberg, *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, t. I, 1877, s. 16–17, 33–36).

niemieckich, kalki wyrazowe itd.; osobnej uwagi wymagają też połączenia frazeologiczne powstałe pod wpływem niemieckim) (Zagórski 1964, s. 158–159).

Niniejsze rozważania stanowią próbę fragmentarycznej realizacji tegoż postulatu. Ich celem jest bowiem genetyczna, strukturalna oraz semantyczna charakterystyka – używanych dawniej i współcześnie – krajeńskich germanizmów leksykalnych, związanych z kulturą kulinarną *sensu largo*. Precyzyjniej rzecz ujmując, zmierzają one do: ustalenia bliższej proveniencji przejętych kulinaryzmów⁶, klasyfikacji tych elementów na podstawie kryterium formalnego, a także wyodrębnienia pól (i subpól) znaczeniowych, w jakie owe leksemy się wpisują.

Germanizmy w kulinarnym słownictwie Krajny

Przedmiot kilkuaspektowej analizy stanowi materiał gwarowy⁷, wyekscerpowany w głównej mierze z opracowań leksykograficznych, prezentujących bogactwo krajeńskiej leksyki, mianowicie: pięciotomowego – niedyferencjalnego – *Słownictwa krajniackiego. Słownika gwary wsi Podróźna w Złotowskim* Władysława Brzezińskiego (zob. SK) oraz drugiego – uzupełnionego – wydania popularno-naukowego *Małego słownika gwary krajeńskiej* Jowity Kęcińskiej-Kaczmarek (zob. MSGK). Cennym uzupełnieniem są dane pozyskane z dwóch atlasów językowych: *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (zob. AJK) oraz *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (zob. AJW).

Uwzględnione w dociekaniach germanizmy zarejestrowano w 38 miejscowościach: Bądeczu (SK), Błękwiecie (AJK), Bługowie (SK), Buntowie (SK), Byszkach (AJK), Dębówku Starym (AJK), Drążnie (MSGK), Dzierżążenku (MSGK), Dźwiersznie Wielkim (AJK), Głubczynie (AJK, SK), Gromadnie (AJW), Jazdrowie (MSGK), Kaźmierzewie (AJK), Lutowie (AJK, MSGK), Łąkiem (AJK),

⁶ Etymologię wynotowanych leksemów określono na podstawie następujących źródeł: Deutsch-Plattdeutsch.de (<https://deutsch-plattdeutsch.de/> – data dostępu: 18.05.2021), dict.cc (<https://www.dict.cc/> – data dostępu: 18.05.2021), DUDEN (<https://www.duden.de/> – data dostępu: 18.05.2021), Plattmakers (<https://plattmakers.de/> – data dostępu: 18.05.2021), PONS (<https://pl.pons.com/> – data dostępu: 18.05.2021), *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie* pod red. M. Łazińskiego (Warszawa 2008) oraz *Wielki słownik języka polskiego PAN* pod red. P. Źmigrodzkiego (WSJP).

⁷ Pomimo że obiektem zainteresowania są tu wyłącznie jednostki pochodzenia gwarowego, podjęta analiza obejmuje również swoim zakresem niektóre leksemy wspólnoodmianowe: nacechowane chronologicznie (archaizmy i wyrazy przestarzałe) oraz te, które wykazują jakiegokolwiek różnice semantyczne (zmianę, generalizację lub specjalizację znaczenia). Należy też dodać, że przedstawiony wykaz zawiera gwaryzmy w postaci znormalizowanej; pomija on więc ich warianty ilustrujące systemowe cechy fonetyczne. Ów rejestr nie uwzględnia także *deminutiwów* i *augmentiwów*, przymiotników oraz form czasowników dokonanych, derywowanych od zgromadzonych germanizmów.

Łobżenicy (MSGK), Małej Cerkwicy (AJK), Małym Buczku (MSGK), Mąkowarsku (AJK), Morzewie (AJW), Mroczy (MSGK), Osowcu (MSGK), Podróźnej (AJK, AJW, MSGK, SK), Radawnicy (AJK), Rządrowie (AJK), Sadkach (AJK), Skicu (AJK, MSGK), Starej Wiśniewce (AJK), Stawnicy (AJK), Suchorączku (AJK), Sypniewie (AJK, MSGK), Szczerbinie (AJK), Śmiardowie Krajeńskim (SK), Świętej (MSGK), Wąwelnie (AJK, AJW), Wersku (MSGK), Wielkim Buczku (AJK, MSGK) oraz Zakrzewie (AJK).

CHARAKTERYSTYKA GENETYCZNA

Wspomniany Z. Zagórski, eksplorujący Krajnę w drugiej połowie lat 50. ubiegłego wieku (zob. Zagórski 1964, s. 7), stwierdził, że „[...] stosunkowo największej germanizmów w naszych [czyli krajeńskich – przyp. K.K.] gwarach pochodzi z oddziaływania na nie niemieckiego języka literackiego (ogólnego)” po czym dodaje „mniej chyba jest gwaryzmów niemieckich”⁸ (Zagórski 1964, s. 158).

Trafność spostrzeżeń owego uczonego dobrze poświadcza zebrane słownictwo kulinarne. Otóż jego znakomita większość to jednostki wywodzące się z **języka wysokoniemieckiego** (*Hochdeutsch*), mającego status odmiany ogólnej, standardowej, por. np. *aprykoza* ‘morela’ (SK) [← *die Aprikose*]; *blaubery* ‘czarne jagody’ (SK) [← *die Blaubeere*, Pl. *Blaubeeren*]; *boms* ‘cukierek’ (MSGK, SK) [← *der/das Bonbon*]; *bonkafa* ‘kawa prawdziwa (w odróżnieniu od zbożowej)’ (MSGK) [← *der Bohnenkaffee*]; *frisztik/frysztyk* ‘śniadanie’ (MSGK, SK) [← *das Frühstück*]; *frykasej* ‘potrawka’ (MSGK) [← *das Frikassee*]; *graupy* ‘krupy, kasza’ (SK) [← *die Graupe*, Pl. *Graupen*]; *haferfłoki* ‘płatki owsiane’ (SK) [← Pl. *Haferflocken*]; *jachtówka* ‘kiełbasa z dziczyzny, obecnie także z innych mięs’ (MSGK) [← *die Jagdwurst*]; *kuark/kwark* 1. ‘twaróg’ (AJK III 137, SK), 2. ‘ser niesuszony, przyprawiony mlekiem, szczypiorkiem lub cebulą’ (AJW I 42) [← *der Quark*]; *kuch* 1. ‘placek, zwłaszcza drożdżowy’ (SK), 2. ‘placek drożdżowy’ (MSGK) [← *der Kuchen*]; *kwerlak/kwirlak/kwyrłak* ‘mątewka’ (MSGK, SK) [← *der Quirl*]; *leberka/lejberka* ‘pasztet z podrobów i wątroby; wątrobianka’ (MSGK, SK) [← *die Leberwurst*]; *lindza/lyndza* ‘soczewica’ (SK) [← *die Linse*]; *majs* ‘kukurydza’ (SK) [← *der Mais*]; *maltych* ‘posiłek’ (MSGK, SK) [← *die Mahlzeit*]; *prejslak* ‘borówka’ (MSGK) [← *die Preiselbeere*]; *radiska/radyska/rediska* ‘rzodkiewka’ (MSGK, SK) [← *das Radieschen*]; *raps* ‘rzepak’ (SK) [← *der Raps*]; *sznytka* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK, SK), 2. ‘cienki kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *die Schnitte*]; *sznytlach*

⁸ Według badacza, „Za takim przypuszczeniem przemawiałyby drogi, którymi te obce elementy przenikały w pierwszym rzędzie, mianowicie szkoła, administracja, wojsko itp. Stosunkowo najczęściej nowszych zapożyczeń leksykalnych znajdziemy w działach słownictwa dotyczących stosunków społeczno-administracyjnych i gospodarczych, nowszej (nie najnowszej) techniki, w tym także nowszej techniki rolnej i komunikacji” (Zagórski 1964, s. 158).

‘szczypiorek’ (MSGK) [← *der Schnittlauch*]; *szokolada* ‘czekolada’ (MSGK) [← *die Schokolade*]; *szróciak* ‘chleb razowy’ (SK) [← *der Schrotbrot*]; *taska* ‘fiżanka’ (MSGK, SK) [← *die Tasse*]; *tomata* ‘pomidor’ (SK) [← *die Tomate*]; *top* ‘duży garnek’ (MSGK) [← *der Topf*]; *torta* ‘tort’ (SK) [← *die Torte*]; *wintbojtel* ‘ptyś, ciasto z bitą śmietaną’ (MSGK) [← *der Windbeutel*]; *zulca/zylca* 1. ‘galaretka z nówek’ (AJW I 105, SK), 2. ‘galareta z nówek wieprzowych’ (MSGK) [← *die Sülze*].

Materiał badawczy dowodzi ponadto, że prócz oficjalnej odmiany języka wysokoniemieckiego źródło zapożyczeń stanowił też – w mniejszym stopniu – jego **wariant potoczny**, por. np. *bezofen* ‘pijany’ (MSGK) [← *besoffen*]; *haps* ‘kęs’ (MSGK, SK) [← *der Happs*]; *pot* ‘(stary) garnek, naczynie’ *pejor.* (SK) [← *der Pott*]; *szpenderować* ‘częstować kogoś czymś’ (SK) [← *spendieren*].

Krajniakom nieobce są również starsze germanizmy, z **języka średnio-wysoko-niemieckiego** (*Mittelhochdeutsch*), por. np. *jarmuż* 1. ‘szczaw’ (MSGK), 2. ‘szpinak’ (SK), 3. ‘zupa z liści młodej kapusty (gotowanej na słodko)’ (AJW I 90) [← *arm-muos*]; *smaka* 1. ‘zmysł smaku’ (SK), 2. ‘smak – właściwość rzeczy’ (MSGK, SK), 3. ‘apetyt, chęć do jedzenia’ (MSGK, SK) [← *smac/smach/smacke*]; *trygiel* 1. ‘bardzo duże naczynie do gotowania; jego zawartość’ (SK), 2. ‘duży gar, kocioł’ (MSGK) [← *tegel/tigel*].

W analizowanym słownictwie nie brakuje i leksemów zaczerpniętych z **niemieckich odmian regionalnych** (szczególnie **połnocnoniemieckiej**, *Norddeutsch*), choć – co należy wyraźnie podkreślić – występują one raczej sporadycznie, por. np. *karbonada* ‘schabowy’ (MSGK) [← *die Karbonade*]; *kierzanka/kierzenka* ‘masielnica’ (MSGK, SK) [← *die Kerne*, dziś *die Karn(e)*; *Norddeutsch*]; *kipa* ‘duży pleciony kosz z dwoma uchwytemi, pojemność tego kosza’ (MSGK, SK) [← *die Kiepe*; *Norddeutsch*]; *klapsztula* ‘kanapka posmarowana i złożona na pół’ (MSGK) [← *die Klappstulle*]; *kober* ‘duży kosz z dwoma uchwytemi’ (MSGK, SK) [← *der Kober*]; *lape(n)kol* ‘zupa ze słodkiej kapusty’ (MSGK, SK) [← *der Lappenkohl*]; *mostrych* ‘musztarda’ (MSGK, SK) [← *der Mostrich*; *Nordostdeutsch*]; *plindz/plyndz* ‘placek ziemniaczany’ (SK) [← *die Plinse*; *Ostmitteldeutsch*]; *stoba/sztoba* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK), 2. ‘gruby kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *der Stubben*; *Norddeutsch*]; *sztula* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK, SK), 2. ‘gruby kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *die Stulle*; *Norddeutsch*]; *wurstzupa* 1. ‘woda po gotowaniu białej kiełbasy’ (MSGK), 2. ‘rosół na kiełbasie’ (SK) [← *die Wurstsuppe*; *Süddeutsch*]; *zaliterka* ‘lemoniada’ (SK) [← *das Selters(wasser)*; *Norddeutsch*].

Wbrew obiegowej opinii jeszcze rzadziej pojawiają się pożyczki z **języka dolnoniemieckiego** (*Nedderdüütsch*, *Plattdüütsch*). Tę grupę egzemplifikują m.in. takie germanizmy, jak: *ćrulki* ‘ziemniaki w mundurkach’ [← *Pl. Krüllers*]; *dygłe* ‘garnki’ (MSGK) [← *de Degel*, *Pl. Degels*]; *grapa* 1. ‘większe naczynie do gotowania’ (SK), 2. ‘garnek’ (MSGK) [← *de Grapen*]; *kastrola* ‘garnek do parzenia kawy’

(MSGK) [← *de Kastroll*]; *pantówka/pańtówka* ‘ziemniak’ (MSGK, SK) [← *de Pantüffel*]; *patówka* ‘ziemniak’ (SK) [← *de Patüffel*].

CHARAKTERYSTYKA STRUKTURALNA

Ze względu na postać zapożyczenia wśród wynotowanych gwaryzmów wskazać można sześć typów⁹.

Pierwszy zbiór – najliczniejszy – to **germanizmy właściwe**, jednostki tożsame – zarówno formalnie, jak i semantycznie – z ich etymonami bądź nieco zmodyfikowane wskutek parcjalnej substytucji fonetycznej, morfologicznej i znaczeniowej, por. np. *ańtop* ‘posilek jednogarnkowy, zwykle zupa’ (MSGK) [← *der Eintopf*]; *apfelzyna* ‘pomarańcza’ (SK) [← *die Apfelsine*]; *aroma* ‘silny, przyjemny zapach; substancja pachnąca’ (SK) [← *das Aroma*]; *bykling* ‘pikling, wędzony śledź’ (SK) [← *der Bückling*]; *frisztik/frysztik* ‘śniadanie’ (MSGK, SK) [← *das Frühstück*]; *frykasej* ‘potrawka’ (MSGK) [← *das Frikassee*]; *fryszwurst* ‘świeża kiełbasa’ (MSGK) [← *die Frischwurst*]; *hyrszonzalc* ‘wodorowęglan amonu’ (SK) [← *das Hirschhornsalz*]; *kana* 1. ‘duże naczynie blaszane do mleka’ (MSGK), 2. ‘bańka, blaszane naczynie z wieczkiem i uchwytem’ (SK) [← *die Kanne*]; *kastroła* ‘garnek do parzenia kawy’ (MSGK) [← *de Kastroll*]; *klapsztula* ‘kanapka posmarowana i złożona na pół’ (MSGK) [← *die Klappstulle*]; *konfekt* ‘owoce smażone w cukrze; cukierki czekoladowe, nadziewane’ (SK) [← *das Konfekt*]; *kuark/kwark* 1. ‘twaróg’ (AJK III 137, SK), 2. ‘ser niesuszony, przyprawiony mlekiem, szczypiorkiem lub cebulą’ (AJW I 42) [← *der Quark*]; *lape(n)kol* ‘zupa ze słodkiej kapusty’ (MSGK, SK) [← *der Lappenkohl*]; *lindza/lyndza* ‘soczewica’ (SK) [← *die Linse*]; *majs* ‘kukurydza’ (SK) [← *der Mais*]; *mostrych* ‘musztarda’ (MSGK, SK) [← *der Mostrich*]; *nudel* ‘makaron’ (MSGK) [← *die Nudel*]; *plindz/plyndz* ‘placcek ziemniaczany’ (SK) [← *die Plinse*]; *rabarber* ‘rabarbar’ (SK) [← *der Rhabarber*]; *raps* ‘rzepak’ (SK) [← *der Raps*]; *szmorkol* ‘kapusta duszona, przysmażana na tłuszczu ze śliwkami, jabłkami’ (SK) [← *der Schmorkohl*]; *szneka* 1. ‘drożdżówka’ (MSGK), 2. ‘drożdżówka skręcona jak domek ślimaka’ (SK) [← *die Schnecke*]; *sznytlauch* ‘szczypiorek’ (MSGK) [← *der Schnittlauch*]; *szpinat* ‘szpinak’ (SK) [← *der Spinat*]; *tomata* ‘pomidor’ (SK) [← *die Tomate*]; *top* ‘duży garnek’ (MSGK) [← *der Topf*]; *torta* ‘tort’ (SK) [← *die Torte*]; *wintbojtł* ‘ptyś, ciasto z bitą śmietaną’ (MSGK) [← *der Windbeutel*]; *wuchta* ‘duża porcja, duża dawka’ (SK) [← *die Wucht*]; *wursta/wurszta* ‘kiełbasa’ (MSGK, SK) [← *die Wurst*]; *zoda* ‘soda, węglan sodowy’ (SK) [← *die/das Soda*]; *zosa/zousa* ‘sos’ (MSGK) [← *die Soße*]; *zulca/zylca* 1. ‘galaretko z nówek’ (AJW I 105, SK), 2. ‘galareta z nówek wierzchołkowych’ (MSGK) [← *die Sülze*].

⁹ Procesy adaptacyjne germanizmów do krajeńskiego systemu gwarowego stały się już przedmiotem wcześniejszych studiów (zob. Kołatka 2009; Kołatka 2016, s. 63–89).

W języku Krajniaków немало jest również **derywatów od wyrazów niemieckich**, konstruowanych za pomocą polskich morfemów słowotwórczych i/lub poprzez skrócenie leksemu będącego podstawą zapożyczenia¹⁰:

- leksemy utworzone za pomocą polskiego sufiksu, por. np. *drybanek* ‘żelazna podstawka o trzech nóżkach pod garnek; trójnóżek’ (SK) [← *das Dreibein*]; *fajfka* ‘fajka’ (SK) [← *die Pfeife*]; *gastrulka* ‘nieduży, nieciężki garnek z rączką (do zagotowania mleka dziecku)’ (SK) [← *de Kastroll*]; *kierzanka/kierzenka* ‘masielnica’ (MSGK, SK) [← *die Kerne*, dziś *die Karn(e)*]; *kwerlak/kwirlak/kwyrak* ‘mątewka’ (MSGK, SK) [← *der Quirl*]; *sznytka* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK, SK), 2. ‘cienki kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *die Schnitte*]; *taska* ‘filiżanka’ (MSGK, SK) [← *die Tasse*];
- leksemy utworzone poprzez skrócenie (ucięcie) wyrazu podstawowego, por. np. *kuch* 1. ‘placek, zwłaszcza drożdżowy’ (SK), 2. ‘placek drożdżowy’ (MSGK) [← *der Kuchen*]; *szabel* ‘fasola’ (MSGK) [← *die Säbelbohne*];
- leksemy utworzone poprzez skrócenie (ucięcie) wyrazu podstawowego i dodanie polskiego formantu, por. np. *jachtówka* ‘kiełbasa z dziczyzny, obecnie także z innych mięs’ (MSGK) [← *die Jagdwurst*]; *leberka/lejberka* ‘pasztet z podrobów i wątroby; wątrobianka’ (MSGK, SK) [← *die Leberwurst*]; *pantówka/pańtówka* ‘ziemniak’ (MSGK, SK) [← *de Pantüffel*]; *prejslak* ‘borówka’ (MSGK) [← *die Preiselbeere*]; *radiska/radyska/redyska* ‘rzodkiewka’ (MSGK, SK) [← *das Radieschen*]; *rentowina/ryntowina* ‘wołowina’ (MSGK, SK) [← *das Rindfleisch*]; *seterka* ‘woda sodowa’ (MSGK) [← *das Selters(wasser)*]; *(so)syska* ‘kiełbaska do zagrzania, parówka’ (SK) [← *das Saucischen*]; *szróciak* ‘chleb razowy’ (SK) [← *der Schrotbrot*].

Dobrze znane gwarom krajeńskim są też **germanizmy formalne**, powstałe w wyniku importacji formy leksemu obcego, nierzadko ulegającego częściowym przeobrażeniom fonetycznym i morfologicznym, oraz pełnej substytucji semantycznej:

- przejęcie formy wyrazu podstawowego + zmiana znaczenia, por. np. *jar-muż* 1. ‘szczaw’ (MSGK), 2. ‘szpinak’ (SK), 3. ‘zupa z liści młodej kapusty (gotowanej na słodko)’ (AJW I 90) [← *arm-muos* ‘roślina warzywna, odmiana kapusty bezgłowej o długich, pomarszczonych liściach’]; *klaper* ‘trzepaczka’ (MSGK) [← *die Klapper* 1. ‘grzechotka’, 2. ‘kołatka’, 3. ‘wialnia’]; *koleraba* ‘kalafior’ (MSGK) [← *die Kohlrübe* ‘brukiew’, *der Kohlrabi* ‘kalarepa’]; *kubaba* ‘ziele angielskie’ (MSGK, SK) [← *die Kubebe* ‘pieprz

¹⁰ W granicach zapożyczanego morfemu leksykalnego dochodzi często do przekształceń fonetycznych. Wszystkim tym zmianom towarzyszą niekiedy modyfikacje semantyczne.

kubeba’]; *precel* ‘chruścik, faworek’ (SK) [← *die Brezel* ‘pieczywo w formie grubego wółka kształtem przypominającego ósemkę – cyfrę, posypanego solą, makiem lub sezamem’]; *zejbel* ‘nóż’ (MSGK) [← *der Säbel* ‘szabla’];

- przejęcie formy wyrazu podstawowego + derywacja + zmiana znaczenia, por. np. *knerka/knyrka* ‘mątewka’ (MSGK) [← *die Knarre* ‘grzechotka’]; *pi-trolka* ‘niewielki garnek z jedną rączką’ (MSGK) [← *das Petroleum* ‘nafta’]; *stoba/sztoba* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK), 2. ‘gruby kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *der Stubben* ‘pień’]; *zaliterka* ‘lemoniada’ (SK) [← *das Selters(wasser)* ‘woda mineralna’].

W tym miejscu niepodobna nie wspomnieć także o **kontaminatach** będących wynikiem:

- skrzyżowania wyrazu rodzimego lub obcego (dobrze) zasymilowanego z leksemem niemieckim, por. np. *bratfanna* ‘podłużne żeliwne naczynie do pieczenia mięsa’ (SK) [← *brytfanna* ← śr.-w.-niem. *brat-phanne* ∅ *die Bratpfanne*]; *cibul/cybul* ‘cebula’ (MSGK, SK) [← *cebula* ← śr.-w.-niem. *zibolle/zebülle/zwibole* ∅ *die Zwiebel*]; *cychoria* ‘cykoria’ (SK) [← *cykoria* ← łac. *cichorium, cichorēum* ∅ *die Zichorie*]; *cytrona* ‘cytryna’ (MSGK) [← *cytryna* ← wł. *mela citrina* ‘jabłko cytrusowe’ ← łac. śred. *pomum/malum citrinum* ∅ *die Zitrone*]; *kwaruk* ‘ser niesuszony, przyprawiony mlekiem, szczypior-kiem lub cebulą’ (AJW I 42) [← *twaróg* ← psł. *tvarogъ ∅ *der Quark*]; *majorank* ‘majeranek’ (SK) [← *majeranek* ← *der Majoran* ∅ *der Majoran*]; *rozynka* ‘suszony owoc winorośli; rodzynka’ (SK) [← *rodzynka* ← *die Rosine* ∅ *die Rosine*]; *szmalec* ‘smalec’ (MSGK) [← *smalec* ← śr.-w.-niem. *smalz* ‘topiony tłuszcz, smalec; tłuszcz; masło’ ∅ *der Schmalz*]; *zyrop* ‘gęsta, słodka ciecz, otrzymywana przez gotowanie z buraków cukrowych, sok z buraków cukrowych’ (SK) [← *syrop* ← łac. śred. *sirōpus/sirūpus* ∅ *der Sirup*]¹¹;
- skrzyżowania polskiego leksemu i zaadaptowanego germanizmu, por. np. *dziur-słak* ‘cedzak, rodzaj dziurkowanej miseczki z dwoma uszkami lub z uszkiem i uchwytem’ (SK) [← *dziura* ← psł. *dura/*dūra ∅ *durszłak* ← śr.-w.-niem. *durchslac*];
- skrzyżowania formy i znaczenia dwóch wyrazów niemieckich, por. np. *brent* (*szpyrtus*) ‘okowita’ (SK) [← *der Branntwein* ‘wódka’ ∅ *der Brennspritus* 1. ‘spirytus skażony’, 2. ‘denaturat’].

¹¹ Niewykluczone, że gwaryzmy *bratfanna*, *cibul/cybul*, *cychoria*, *cytrona* to po prostu germanizmy właściwe, a leksem *rozynka* derywowano bezpośrednio od *die Rosine*.

Uwagę przykuwają niewątpliwie **niemieckie kalki strukturalno-semantyczne**, tworzone w procesie obejmującym wymianę morfemów (na rodzime) oraz przeniesienie znaczenia. Wyróżnić w tej klasie można repliki: **dokładne**, będące wiernym, literalnym odwzorowaniem niemieckiej konstrukcji, np.: *serowa woda*, *serwoda* ‘serwatka’ (MSGK) [← *das Käsewasser* ← *der Käse* ‘ser’ + *das Wasser* ‘woda’], i **niedokładne**, stanowiące nieprecyzyjne, przybliżone tłumaczenie obcego leksemu, np.: *drzewiec* ‘sękacz’ (SK) [← *der Baumkuchen* ← *der Baum* ‘drzewo’ + *der Kuchen* ‘ciasto’]; *kwaśne liście* ‘szczaw’ (SK) [← *der Sauerampfer* ← *sauer* ‘kwaśny’ + *der Ampfer* ‘szczaw’]; *południe* ‘obiad’ (AJK II 90, AJW I 110, MSGK) [← *das Mittagessen* ← *der Mittag* ‘południe’ + *das Essen* ‘jedzenie’]; *świętojanka* ‘porzeczka’ (MSGK, SK) [← *die Johannisbeere* ← *Johannes* ‘św. Jan’¹² + *die Beere* ‘jagoda’]; *sarnia sól*, *sól rogowa* ‘wodorowęglan amonu’ (SK) [← *das Hirschhornsalz* ← *das Hirschhorn* ‘róg jeleni’ + *das Salz* ‘sól’].

Formacjami o charakterze **hybrydalnym**, skomponowanymi z elementów rodzimych lub zapożyczonych w pełni zaadaptowanych oraz niemieckich bądź przekalkowanych, które nie imitują obcej struktury, są gwaryzmy *kulman* ‘pijاک’ *przen.* (MSGK) [← *kulać* + *der Mann*] oraz *podpołudek* i *przedpołudek* ‘drugie śniadanie’ (AJW I 109, MSGK, SK) [← *pod*, *przed* + *południe* ← *das Mittagessen* ‘obiad’ + *-ek*].

CHARAKTERYSTYKA SEMANTYCZNA

Krajeńskie germanizmy, wypełniające pole tematyczne KULINARIA, definiowane przez *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN* pod redakcją Stanisława Dubisza jako ‘wszystko, co jest związane ze sztuką kulinarną, z przyrządzaniem i spożywaniem posiłków’ (zob. USJP), odwołują się do pięciu – wewnątrznie niejednorodnych – kategorii semantycznych. Najważniejszą z nich, centralną, stanowi POŻYWIENIE I JEGO RODZAJE¹³.

A. POŻYWIENIE I JEGO RODZAJE

I. POKARM – OGÓLNIE (POSIĘKI I PORCJE): *frisztik/frysztyk* ‘śniadanie’ (MSGK, SK) [← *das Frühstück*]; *haps* ‘kęs’ (MSGK, SK) [← *der Happs*]; *maltych* ‘posiłek

¹² Chodzi tutaj o św. Jana Chrzyciela, którego dzień obchodzony jest 24 czerwca.

¹³ Barbara Batko-Tokarz na gruncie polskiej leksyki wyróżnia siedem sfer tematycznych, a w obrębie każdej z nich wyodrębnia pola i subpola (zob. Barbara Batko-Tokarz, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków 2019, s. 175–276). Pole 15. JEDZENIE I JEGO PRZYGOTOWANIE, obejmujące takie podpola, jak: RODZAJE POKARMU/POTRAW I ICH CECHY; MIEJSCA, OSOBY, PRZEDMIOTY, SYTUACJE ZWIĄZANE Z JEDZENIEM; CZYNNOŚCI ZWIĄZANE Z PRZYRZĄDZANIEM JEDZENIA; CZYNNOŚCI ZWIĄZANE Z JEDZENIEM; UŻYWKI ORAZ PRZYPRAWY, SMAKI (zob. Batko-Tokarz 2019, s. 209–212), sytuuje ona w sferze trzeciej: CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA (zob. Batko-Tokarz 2019, s. 202–218).

(MSGK, SK) [← *die Mahlzeit*]; *podpołudek* ‘drugie śniadanie’ (AJW I 109, MSGK, SK) [← *pod* + *południe* ← *das Mittagessen* ‘obiad’]; *południe* ‘obiad’ (AJK II 90, AJW I 110, MSGK) [← *das Mittagessen*]; *przedpołudek* ‘drugie śniadanie’ (AJW I 109) [← *przed* + *das Mittagessen* ‘obiad’]; *szpenderka* ‘poczęstunek; to, czym się częstuje’ (SK) [← *spendieren* ‘fundować komuś coś’]; *wuchta* ‘duża porcja, duża dawka’ (SK) [← *die Wucht*].

II. PRODUKTY I PRZETWORY SPOŻYWCZE

1. WARZYWA: *akerzegi* ‘gatunek ziemniaków jadalnych o żółtym mięszu, uprawianych w czasie II wojny światowej i w pierwszych latach po wojnie’ (SK) [← *die Ackersegen* ‘błogosławieństwo, dar roli’]; *bon/bón* ‘bób’ (AJK II 85, MSGK, SK) [← *die (Acker-/Sau-/Puff-)bohne*]; *cibull/cybul* ‘cebula’ (MSGK, SK) [← *cebula* ∅ *die Zwiebel*]; *cychoria* ‘cykoria’ (SK) [← *cykoria* ∅ *die Zichorie*]; *jarmuż 1.* ‘szczaw’ (MSGK), 2. ‘szpinak’ (SK) [← *arm-muos* ‘roślina warzywna, odmiana kapusty bezgłowej o długich, pomarszczonych liściach’]; *kartofla* ‘ziemniak’ (SK) [← *die Kartoffel*]; *koleraba* ‘kalafior’ (MSGK) [← *die Kohlrübe* ‘brukiew’, *der Kohlrabi* ‘kalarepa’]; *kwaśne liście* ‘szczaw’ (SK) [← *der Sauerampfer*, Pl. *Sauerampfers*]; *lindza/lyndza* ‘soczewica’ (SK) [← *die Linse*]; *pantówka/pańtówka* ‘ziemniak’ (MSGK, SK) [← *de Pantüffel*]; *patówka* ‘ziemniak’ (SK) [← *de Patüffel*]; *rabarber* ‘rabarbar’ (SK) [← *der Rhabarber*]; *radiska/radyska/rediska* ‘rzodkiewka’ (MSGK, SK) [← *das Radieschen*]; *runkla* ‘ćwikła’ (MSGK) [← *die Runkelrübe* ‘burak pastewny’]; *szablak* ‘fasola’ (MSGK, SK) [← *die Säbelbohne*]; *sznytlauch* ‘szczypiorek’ (MSGK) [← *der Schnittlauch*]; *szpinat* ‘szpinak’ (SK) [← *der Spinat*]; *tomata* ‘pomidor’ (SK) [← *die Tomate*]; *zoja* ‘soja’ (SK) [← *die Soja*]; *zykingi* ‘gatunek ziemniaków, znany na Pomorzu w latach wojny’ (SK) [← Pl. *Sückingen*].

2. OWOCE (DRZEW I KRZEWÓW) ORAZ PRZETWORY OWOCOWE: *apfelmus* ‘mus jabłkowy’ (MSGK, SK) [← *das Apfelmus*]; *apfelzyna* ‘pomarańcza’ (SK) [← *die Apfelsine*]; *aprykoza* ‘morela’ (SK) [← *die Aprikose*]; *blaubery* ‘czarne jagody’ (SK) [← *die Blaubeere*, Pl. *Blaubeeren*]; *cytrona* ‘cytryna’ (MSGK) [← *cytryna* ∅ *die Zitrone*]; *mus* ‘rozgotowane, zmiążdżone jabłka’ (SK) [← *das Apfelmus*]; *prejslak* ‘borówka’ (MSGK) [← *die Preiselbeere*]; *rozyńka* ‘suszony owoc winorośli; rodzynka’ (SK) [← *rodzynka* ∅ *die Rosine*]; *świętojanka* ‘porzeczka’ (MSGK, SK) [← *die Johannisbeere*].

3. ZBOŻA I PRODUKTY ZBOŻOWE: *bak 1.* ‘mały chleb, chleb z reszty ciasta’, 2. ‘placpek pieczony na patelni (składniki: mleko, jajko, mąka pszenna, proszek do pieczenia albo z ciasta chlebowego)’, 3. ‘podpłomyk’ (MSGK, SK) [← *backen* ‘piec’, *das Backen* ‘wypiek (pieczenie)’, *das Gebäck* ‘wypiek’]; *graupy* ‘krupy, kasza’ (SK) [← *die Graupe*, Pl. *Graupen*]; *haferfłoki* ‘płatki owsiane’ (SK) [← Pl. *Haferflocken*]; *majs* ‘kukurydza’ (SK) [← *der Mais*]; *nudel* ‘makaron’ (MSGK) [← *die Nudel*];

nudle ‘makaron’ (SK) [← *die Nudel*]; *stoba/sztoba* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK), 2. ‘gruby kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *der Stubben* ‘pień’]; *sznytka* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK, SK), 2. ‘cienki kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *die Schnitte*]; *szróciak* ‘chleb razowy’ (SK) [← *der Schrotbrot*]; *sztuka* ‘większy kawałek chleba, odkrojony z bochenka’ (SK) [← *das Stück* ‘kawałek’]; *sztula* 1. ‘kawałek chleba’ (MSGK, SK), 2. ‘gruby kawałek chleba’ (AJW I 27) [← *die Stulle* ‘kanapka’].

4. INNE PRODUKTY I PRZETWORY ROŚLINNE: *bonkafa* ‘kawa prawdziwa (w odróżnieniu od zbożowej)’ (MSGK) [← *der Bohnenkaffee*]; *bóny* ‘ziarna prawdziwej kawy, kawa’ (SK) [← *die Bohne*, Pl. *Bohnen*]; *raps* ‘rzepak’ (SK) [← *der Raps*].

5. GRZYBY: *murchel* ‘czarny grzyb, jadalny’ (SK) [← *die Morchel* ‘smardz’]; *szampelion* ‘grzyb pieczarka, też kania czubajka’ (MSGK) [← *der Champignon* ‘pieczarka’].

6. NABIAŁ: *kacka* ‘ser suszony o kształcie okrągłym (spłaszczonym)’ (AJW I 46) [← *der Käse*]; *kuark/kwark* ‘twaróg’ (AJK III 137, SK) [← *der Quark*]; *serowa woda* ‘serwatka’ (MSGK) [← *das Käsewasser*]; *serwoda* ‘serwatka’ (MSGK) [← *das Käsewasser*].

7. RYBY: *bykling* ‘pikling, wędzony śledź’ (SK) [← *der Bückling*].

8. MIĘSO I PRZETWORY MIĘSNE (W TYM WĘDLINY): *fryszwurst* ‘świeża kielbasa’ (MSGK) [← *die Frischwurst*]; *jachtówka* ‘kielbasa z dziczyzny, obecnie także z innych mięs’ (MSGK) [← *die Jagdwurst*]; *leberka/lejberka* ‘pasztet z podrobów i wątroby; wątrobianka’ (MSGK, SK) [← *die Leberwurst*]; *rentowina/ryntowina* ‘wołowina’ (MSGK, SK) [← *das Rindfleisch*]; *ryntowe* ‘wołowina’ (SK) [← *das Rindfleisch*]; *(so)syska* ‘kielbaska do zagrzania, parówka’ (SK) [← *das Saucischen*]; *szperka/szpyrka* ‘kawałek wysmażonej słoniny, tłuszczu zwierzęcego; skwarka’ (AJW I 104, SK) [← *die Spiere*]; *szpyra* ‘skwarka’ (MSGK) [← *die Spiere*]; *wursta/wurstza* ‘kielbasa’ (MSGK, SK) [← *die Wurst*].

9. DODATKI DO POTRAW

9.1. SOSY: *mostrych* ‘musztarda’ (MSGK, SK) [← *der Mostrich*]; *zosa/zousa* ‘sos’ (MSGK) [← *die Soße*].

9.2. PRZYPRAWY I SUBSTANCJE PRZYPRAWOWE: *aroma* ‘substancja pachnąca’ (SK) [← *das Aroma*]; *kubaba* ‘ziele angielskie’ (MSGK, SK) [← *die Kubebe* ‘pieprz kubeba’]; *majoranek* ‘majeranek’ (SK) [← *majeranek* ∅ *der Majoran*].

9.3. INNE DODATKI (W TYM TŁUSZCZE ORAZ DODATKI DEKORACYJNE I SPULCHNIAJĄCE): *glanc* ‘polewa cukrowa na drożdżówce’ (MSGK) [← *der Glanz* ‘blask, połysk’]; *hyszczonalc* ‘wodorowęglan amonu’ (SK) [← *das Hirschhornsalz*]; *sarnia sól* ‘wodorowęglan amonu’ (SK) [← *das*

Hirschhornsalz]; *sól rogowa* ‘wodorowęglan amonu’ (SK) [← *das Hirschhornsalz*]; *szmalec* ‘smalec’ (MSGK) [← *smalec* $\emptyset$ *der Schmalz*]; *szperytus/szpyrytus* ‘czysty alkohol’ (SK) [← *der Spiritus*]; *zoda* ‘soda, węglan sodowy’ (SK) [← *die/das Soda*].

10. VARIA: *brauza* ‘musujący proszek do przyrządzenia napoju’ (SK) [← *die Brause* ‘lemoniada’]; *flaka* ‘jelito’ (SK) [← *vłęc, vlěcke* ‘kawałek; kawałek materiału, szmata, kawałek pokrojonych wnętrzości; kawałek ziemi, plac, miejsce’]; *laka* ‘solona woda, którą zalewa się słoninę, szynkę przed wędzeniem’ (SK) [← *die Salzlake* ‘solanka’]; *zyrop* ‘gęsta, słodka ciecz, otrzymywana przez gotowanie z buraków cukrowych, sok z buraków cukrowych’ (SK) [← *syrop* $\emptyset$ *der Sirup*].

III. POTRAWY

1. SŁOWNICTWO OGÓLNE: *ańtop* ‘posiłek jednogarnkowy, zwykle zupa’ (MSGK) [← *der Eintopf*].

2. SŁOWNICTWO SZCZEGÓŁOWE

- 2.1. ZUPY (ŚNIADANIOWO-KOLACYJNE I OBIADOWE): *gemyza* ‘zupa jarzynowa’ (MSGK) [← *die Gemüsesuppe*]; *jarmuż* ‘zupa z liści młodej kapusty (gotowanej na słodko)’ (AJW I 90) [← *arm-muos* ‘roślina warzywna, odmiana kapusty bezgłowej o długich, pomarszczonych liściach’]; *lape(n)kol* ‘zupa ze słodkiej kapusty’ (MSGK, SK) [← *der Lappenkohl*]; *mojska/muj-ska* 1. ‘zupa mleczna’ (MSGK), 2. ‘zupa mleczna z drobnymi kluseczkami z mąki’ (SK) [← *die Musa* ← *die Milchsuppe*]; *muz(k)a* 1. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na wodzie)’, 2. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na mleku słodkim)’, 3. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na wodzie z dodatkiem mleka)’ (AJW I 85) [← *die Musa* ← *die Milchsuppe*]; *muzajka* 1. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na wodzie)’, 2. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na mleku słodkim)’, 3. ‘zupa z mąki sypanej na wrzącą wodę lub mleko i roztrzepanej mątewką (na wodzie z dodatkiem mleka)’ (AJW I 85) [← *die Musa* ← *die Milchsuppe*]; *szablak* ‘zupa z ziaren fasoli’ (SK) [← *die Säbelbohne*]; *wurstzupa* ‘rosół na kiełbasie’ (SK) [← *die Wurstsuppe*]; *zuptówka* 1. ‘zupa warzywna’ (MSGK), 2. ‘zupa z ziemniaków’ (AJW I 92) [← *die Suppe*]; *zuptywie* ‘zupa warzywna’ (MSGK) [← *die Suppe*]¹⁴.

¹⁴ Leksem ten stanowi najprawdopodobniej rezultat wyrównania form M. i B. liczby pojedynczej. Egzemplifikuje on tzw. *palatalizację kaszubską*, zjawisko występujące w gwarach Krajny północno-zachodniej, polegające na przejściu spółgłosek *k*, *g* w *cz* i *dź* lub *ć* i *dź*, np.: *cieszyń*

2.2. POTRAWY GŁÓWNE

2.2.1. POTRAWY ŚNIADANIOWO-KOLACYJNE (ZBOŻOWE, NABIAŁOWE, MIĘSNE I MIESZANE): *grys/gryz* ‘kaszka manna’ (MSGK, SK) [← *der Grieß*]; *klapsztula* ‘kanapka posmarowana i złożona na pół’ (MSGK) [← *die Klappstulle*]; *kwark* ‘ser niesuszony, przyprawiony mlekiem, szczypiorkiem lub cebulą’ (AJK III 137, AJW I 42) [← *der Quark* ‘twaróg’]; *kwaruk* ‘ser niesuszony, przyprawiony mlekiem, szczypiorkiem lub cebulą’ (AJW I 42) [← *twaróg* ∅ *der Quark*]; *zulca/zylca* 1. ‘galaretka z nówek’ (AJW I 105, SK), 2. ‘galareta z nówek wieprzowych’ (MSGK) [← *die Sülze*].

2.2.2. POTRAWY OBIADOWE (WARZYWNE I MIĘSNE) ORAZ DODATKI DO DAŃ OBIADOWYCH: *ćrulki* ‘ziemniaki w mundurkach’ (MSGK) [← Pl. *Krülliders*]; *frykasej* ‘potrawka’ (MSGK) [← *das Frikassee* ‘kurczak w potrawce’]; *karbonada* ‘schabowy’ (MSGK) [← *die Karbonade*]; *plindz/plyndz* ‘placek ziemniaczany’ (SK) [← *die Plinse*]; *szablak* ‘gotowane strąki zielonej fasoli jako jarzynka do mięsa’ (SK) [← *die Säbelbohne*]; *szmorkol* ‘kapusta duszona, przysmażana na tłuszczu ze śliwkami, jabłkami’ (SK) [← *der Schmorkohl*].

2.3. POTRAWY SŁODKIE (SŁODYCZE, CIASTA, CIASTKA I DESERY): *blachowy* ‘drożdżowy placek’ (SK) [← *bläch*]; *boms* ‘cukierek’ (MSGK, SK) [← *der/das Bonbon*]; *drzewiec* ‘śękacz’ (SK) [← *der Baumkuchen*]; *konfekt* ‘owoce smażone w cukrze; cukierki czekoladowe, nadziewane’ (SK) [← *das Konfekt* ‘pralinki’]; *kuch* 1. ‘placek, zwłaszcza drożdżowy’ (SK), 2. ‘placek drożdżowy’ (MSGK) [← *der Kuchen*]; *precel* ‘chruścik, faworek’ (SK) [← *die Brezel* ‘pieczywo w formie grubego wałka kształtem przypominającego ósemkę – cyfrę, posypanego solą, makiem lub sezamem’]; *puding/pudying* 1. ‘legumina na mleku’ (SK), 2. ‘budyń’ (MSGK, SK) [← *der Pudding*]; *szneka* 1. ‘drożdżówka’ (MSGK), 2. ‘drożdżówka skręcona jak domek ślimaka’ (SK) [← *die Schnecke* ‘drożdżówka w kształcie ślimaka’]; *szneka z glancem* ‘drożdżówka z lukrem’ (SK) [← *die Schnecke* ‘drożdżówka w kształcie ślimaka, *der Glanz* ‘blask, połysk’]; *szokolada* ‘czekolada’ (MSGK) [← *die Schokolade*]; *torta* ‘tort’ (SK) [← *die Torte*]; *wafle* ‘placki z jajek, mąki, cukru, mleka, pieczone na specjalnym, odwracającym się urządzeniu’ (SK) [← *die Waffel*, Pl. *Waffeln*]; *wintbojtel* ‘ptyś, ciasto z bitą śmietaną’ (MSGK) [← *der Windbeutel*].

‘kieszień’, *cij* ‘kij’, *dłudzi* ‘długi’, *krótcı* ‘krótki’, *nodzi* ‘nogi’, *ocienko* ‘okienko’, *łodzień* ‘ogień’.
Por. M. lp. *zuptywka* (?) = B. lp. *zuptywkie* (?) → *zuptywcie*.

IV. NAPOJE

1. NAPOJE BEZALKOHOLOWE: *bonkafa* ‘kawa prawdziwa (w odróżnieniu od zbożowej)’ (MSGK) [← *der Bohnenkaffee*]; *seterka* ‘woda sodowa’ (MSGK) [← *das Selters(wasser)*]; *zaliterka* ‘lemoniada’ (SK) [← *das Selters(wasser)* ‘woda mineralna’].

2. NAPOJE ALKOHOLOWE: *brent* (*szpyrtus*) ‘okowita’ (SK) [← *der Branntwein* ‘wódka’ ∅ *der Brennspritus* 1. ‘spirytus skażony’, 2. ‘denaturat’].

Inne – peryferyjne – klasy, mieszczące się w strukturze pola tematycznego KULINARIA, to: UŻYWKI ORAZ CZYNNOSĆCI, PRZEDMIOTY I OSOBY ZWIĄZANE Z POŻYWIENIEM I UŻYWKAMI.

B. UŻYWKI: *bonkafa* ‘kawa prawdziwa (w odróżnieniu od zbożowej)’ (MSGK) [← *der Bohnenkaffee*]; *brent*(*szpyrtus*) ‘okowita’ (SK) [← *der Branntwein* ‘wódka’ ∅ *der Brennspritus* 1. ‘spirytus skażony’, 2. ‘denaturat’]; *cygar* ‘cygaro’ (MSGK, SK) [← *die Zigarre*]; *cygara* ‘cygaro’ (MSGK, SK) [← *die Zigarre*]; *cygarensztrumel* ‘koniec cygara, niedopałek’ (SK) [← *der Zigarrenstummel*]; *cygareta* ‘papieros’ (SK) [← *die Zigarette*]; *prima/pryma* ‘tytoń do żucia’ (SK) [← *der Priem(tabak)*]; *primtabaka* ‘tytoń do żucia’ (SK) [← *der Priemtabak*]; *sztrumel* ‘niedopalona część papierosa albo cygara’ (SK) [← *der Stummel*]; *sztyft* ‘porcja tytoniu do żucia’ (SK) [← *der Stift*].

C. CZYNNOSĆCI ZWIĄZANE Z POŻYWIENIEM I UŻYWKAMI

I. CZYNNOSĆCI ZWIĄZANE Z GROMADZENIEM I ZDOBYWANIEM POKARMU: *anglować* ‘chwytać ryby na wędkę’ (SK) [← *angeln*]; *budlować* (*ziemniaki*) ‘kopać ręcznie (ziemniaki)’ (MSGK) [← *buddeln* ‘kopać’]; *hakać* ‘kopać ziemniaki motyką’ (SK) [← *hacken*]; *jachta* ‘polowanie’ (MSGK, SK) [← *die Jagd*]; *jachtować* ‘polować’ (SK) [← *jagen*]; *ślachtować* ‘bić zwierzęta, zabijać’ (SK) [← *schlachten*]; *trajba* ‘nagonka, polowanie z nagonką’ (SK) [← *die Treibjagd*].

II. CZYNNOSĆCI ZWIĄZANE Z PRYZRZĄDZANIEM POKARMU: *knerać* ‘mącić (płyn)’ (MSGK) [← *die Knarre* ‘grzechotka’]; *kwerlać* ‘bełtać drewnianym’ (SK) [← *quir-len* ‘mieszać’]; *rerać/ryrać* 1. ‘mieszać, kręcić ciasto’ (MSGK), 2. ‘mieszać, kręcić’ *ekspr.* (SK) [← *rühren* ‘mieszać’]; *szlachtować* ‘zabijać i oprawiać zwierzę’ (MSGK) [← *schlachten*]; *szmorować* ‘gotować krótko, piec, dusić’ (SK) [← *schmoren* ‘dusić’]; *szpenderować* ‘częstować kogo czym’ (SK) [← *spendieren* ‘fundować komuś coś’]; *szprycować* ‘upiększać tort za pomocą strzykawki’ (SK) [← *die Spritze* ‘strzykawka, spritzen’].

III. CZYNNOCI ZWIĄZANE ZE SPOŻYWIANIEM POKARMU: *fretkać* ‘jeść, o dziecku *przen.* (MSGK) [← *fressen* ‘zreć’]; *hapsnąć* ‘ugryźć’ (SK) [← *der Happs, happen*]; *posmaka* ‘skosztowanie’ (MSGK, SK) [← *smac/smach/smacke*]; *szafnąć* ‘dać radę dużo zjeść, poradzić sobie’ (MSGK) [← *schaffen*].

IV. CZYNNOCI ZWIĄZANE Z PRZYJMOWANIEM UŻYWEK: *primować/prymować* ‘zuć tytoń’ (SK) [← *priemen*]; *szyftować* ‘zuć tytoń’ (SK) [← *stiften*].

D. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z POŻYWIENIEM I UŻYWKAMI

I. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWYWANIEM POKARMU: *bratfanna* ‘podługne żeliwne naczynie do pieczenia mięsa’ (SK) [← *brytfanna* ∅ *die Bratpfanne*]; *brat(ow)nik* ‘piecyk pod płytą kuchenną’ (MSGK, SK) [← *braten* 1. ‘smażyć’, 2. ‘piec’]; *centryfuga* ‘przyrząd do odcedzania śmietany z mleka’ (MSGK) [← *die Zentrifuge* ‘wirówka’]; *drybanek* ‘żelazna podstawka o trzech nóżkach pod garnek; trójnóżek’ (SK) [← *das Dreibein*]; *dygle* ‘garnki’ (MSGK) [← *de Degel* ‘tygiel’, Pl. *Degels*]; *dziurślak* ‘cedzak, rodzaj dziurkowanej miseczki z dwoma uszkami lub z uszkiem i uchwytem’ (SK) [← *dziura* ∅ *durszлак* ← *durchslac*]; *gastrulka* ‘nieduży, nieciężki garnek z rączką (do zagotowania mleka dziecku)’ (SK) [← *de Kastroll* ‘rondel’]; *grapa* 1. ‘większe naczynie do gotowania’ (SK), 2. ‘garnek’ (MSGK) [← *de Grapen*]; *kastrola* ‘garnek do parzenia kawy’ (MSGK) [← *de Kastroll* ‘rondel’]; *kierzanka/kierzenka* ‘masielnica’ (MSGK, SK) [← *die Kerne*, dziś *die Karn(e)*]; *klapper* ‘trzepaczka’ (MSGK) [← *die Klapper* 1. ‘grzechotka’, 2. ‘kołatka’, 3. ‘wialnia’]; *knerka* ‘mątewka’ (MSGK) [← *die Knarre* ‘grzechotka’]; *krajcerek* ‘korkociąg’ (SK) [← *der Korkenzieher*]; *kwerlak/kwirlak/kwyrak* ‘mątewka’ (MSGK, SK) [← *der Quirl*]; *kwirlejka* ‘mątewka’ (MSGK) [← *der Quirl*]; *pitrolka* ‘niewielki garnek z jedną rączką’ (MSGK) [← *das Petroleum* ‘nafta’]; *pot* ‘(stary) garnek, naczynie’ (SK) [← *der Pott* ‘garnek’]; *probirer* ‘zaostrzony patyk, służący do sprawdzania, czy placek, pączki są już upieczone’ (SK) [← *der Probierer* ‘próbnik’]; *rerak/ryrak* ‘mieszak’ *ekspr.* (SK) [← *rühren* ‘mieszać’]; *szprycka* ‘strzykawka do ciasta’ (SK) [← *die Spritze* ‘strzykawka’]; *top* ‘duży garnek’ (MSGK) [← *der Topf* ‘garnek’]; *trygiel* 1. ‘bardzo duże naczynie do gotowania; jego zawartość’ (SK), 2. ‘duży gar, kocioł’ (MSGK) [← *tegel/tigel*]; *wafelnica* ‘urządzenie do pieczenia wafli, rodzaj odwracającej się składanej patelni’ (SK) [← *das Waffeleisen*]; *zejbel* ‘nóż’ (MSGK) [← *der Säbel* ‘szabla’].

II. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE ZE SPOŻYWIANIEM POKARMU: *kochgeszыр* ‘menażka’ (SK) [← *das Kochgeschirr*]; *taska* ‘filiżanka’ (MSGK, SK) [← *die Tasse*]; *zejbel* ‘nóż’ (MSGK) [← *der Säbel* ‘szabla’].

III. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z PRZECHOWYWANIEM POKARMU (I ICH CZĘŚCI): *byksa* 1. ‘puszka’ (MSGK), 2. ‘puszka blaszana’ (SK) [← *die Büchse*]; *kochgeszыр*

‘menażka’ (SK) [← *das Kochgeschirr*]; *propek* ‘korek’ (MSGK, SK) [← *der Pfropf(en)*].

IV. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z PRZENOSZENIEM POKARMU: *kana* 1. ‘bańka, blaszane naczynie z wieczkiem i uchwytem’ (SK), 2. ‘duże naczynie blaszane do mleka’ (MSGK) [← *die Kanne*]; *kipa* ‘duży pleciony kosz z dwoma uchwytami, pojemność tego kosza’ (MSGK, SK) [← *die Kiepe* ‘duży kosz noszony na plecach’]; *kober* ‘duży kosz z dwoma uchwytami’ (MSGK, SK) [← *der Kober* ‘kosz na jedzenie’]; *kochgeschyr* ‘menażka’ (SK) [← *das Kochgeschirr*].

V. PRZEDMIOTY ZWIĄZANE Z PRZYJMOWANIEM UŻYWEK: *fajfka* ‘fajka’ [← *die Pfeife*]; *szpycka* ‘rurka do umocowania w niej cygara lub papierosa’ (SK) [← *die Spitze* ‘cygarniczka’].

E. OSOBY ZWIĄZANE Z POŻYWIENIEM I UŻYWKAMI

I. NAZWY ZAWODÓW I ZAJĘĆ ZWIĄZANYCH Z JEDZENIEM: *jachciarz* ‘myśliwy; ten, co poluje’ (MSGK, SK) [← *der Jäger*]; *szlachciarz* ‘rzeźnik’ (MSGK) [← *der Schlachter*].

II. NAZWY NOSICIELI CECH MOTYWOWANYCH JEDZENIEM I UŻYWKAMI: *ap/ab* ‘pijany’ (MSGK) [← *ab sein* ‘być wykończonym’]; *bezofen* ‘pijany’ (MSGK) [← *be-soffen*]; *cygararz* ‘palacz cygar’ (SK) [← *die Zigarre* ‘cygaro’]; *kulman* ‘pijak’ *przen.* (MSGK) [← *kulać + der Mann*].

Kilka germanizmów w zebranych słownictwie zaklasyfikować należy do kategorii VARIA. Są to: *aroma* ‘silny, przyjemny zapach’ (SK) [← *das Aroma*]; *sma-ka* 1. ‘zmysł smaku’ (SK), 2. ‘smak – właściwość rzeczy’ (MSGK, SK), 3. ‘apetyt, chęć do jedzenia’ (MSGK, SK) [← *smac/smach/smacke*]; *ślachciarnia* ‘rzeźnia’ (SK) [← *der Schlachthof, die Schlächtere*]; *zgiegowany* ‘zepsuty, sfermentowany’ (MSGK) [← *gären* ‘fermentować’].

Podsumowanie

Trójpoziomowa (genetyczna, strukturalna i semantyczna) analiza krajeńskich kulinaryzmów pochodzenia niemieckiego pozwala wysnuć następujące wnioski:

1. Zdecydowana większość wyekscerpowanych gwaryzmów to jednostki zaczerpnięte z języka wysokoniemieckiego oficjalnego (*Hochdeutsch*); pożyczki z odmiany potocznej języka wysokoniemieckiego, wariantów regionalnych niemieczyny oraz języka dolnoniemieckiego (*Nedderdüütsch, Plattdüütsch*) odgrywają marginalną rolę.

2. W zgromadzonym materiale dominują germanizmy właściwe, czyli leksemy utworzone w procesie importacji zarówno formy, jak i znaczenia wyrazu obcego (z ewentualnymi modyfikacjami fonetycznymi, morfologicznymi i semantycznymi).
3. Niemieckie zapożyczenia słownikowe w języku mieszkańców Krajny, które lokują się w obrębie pola tematycznego KULINARIA, dobrze odzwierciedlają fragment kultury materialnej regionu. Dotyczą one bowiem nie tylko pożywienia i jego rodzajów, lecz także używek, czynności, przedmiotów i osób z nimi związanych. Owe kręgi znaczeniowe cechuje duże różnicowanie.

W związku z tym, że niekiedy obecność germanizmów w gwarach Krajny postrzegana jest jednoznacznie negatywnie, trzeba raz jeszcze mocno zaakcentować, że stanowią one *de facto* niezwykle istotny komponent regionalnego dziedzictwa językowego oraz ważny element budujący tożsamość regionalną współczesnych Krajniaków, którego – niezależnie od oceny tegoż fenomenu – nie sposób zignorować.

Bibliografia

- Brzeziński, W. (1982). Wstęp. W: tegoż, *Słownictwo krajniackie. Słownik gwary wsi Podróżna w Złotowskim*, t. I: A–G (VII–XLVII). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Callier, E. (1886). Powiat nakielski w XVI stuleciu. Szkic geograficzno-historyczny [image/x.djvu]. Pozyskano z <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/2131/edition/3636/content> [data dostępu: 10.05.2021].
- Kęcińska-Kaczmarek, J. (2011). Bogactwa Krajny – kultura niematerialna: język, ludzie, organizacje. W: tejże, *Krajne ścieżki* (112–124). Złotów: Muzeum Ziemi Złotowskiej.
- Kęcińska-Kaczmarek, J. (2017). Co o gwarach krajeńskich wiedzieć warto? W: tejże, *Mały słownik gwary krajeńskiej* (14–20). Złotów–Wielki Buczek: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Wielkim Buczku, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krajna Złotowska” w Złotowie.
- Kołatka, K. (2009). O germanizmach w gwarach Krajny (niepublikowana praca magisterska). Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Bydgoszcz.
- Kołatka, K. (2010). Współczesny obraz germanizmów leksykalnych na Krajnie Sępoleńskiej i Krajnie Złotowskiej – próba porównania, *Linguistica Bidgostiana*, VII, 102–120.
- Kołatka, K. (2011). „Krajna? A gdzie to jest?” Nazwa i granice Krajny jako przedmiot badań różnych dyscyplin naukowych, *Promotio Geographica Bydgostiensia*, VII, 55–70.

- Kołatka, K. (2016). Germanizmy leksykalne w gwarach Krajny. Mechanizmy asymilacyjne, *Linguistica Bidgostiana. Series Nova*, 2, 63–89.
- Kołatka, K. (2020). *Tożsamość regionalna mieszkańców Krajny. Studium językowo-kulturowe*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Krajna-Wielatowski, A. (1928). *Ziemia Złotowska* [image/x.djvu]. Pozyskano z <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/8390/edition/15223/content> [data dostępu: 10.05.2021].
- Nitsch, K. (1954). Charakterystyka porównawcza dialektów zachodnio-pruskich. W: tegoż, *Wybór pism polonistycznych*, t. III: *Pisma pomorzoznawcze* (322–344). Wrocław–Kraków: Zakład imienia Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Szafran, P. (1961). *Osadnictwo historycznej Krajny w XVI–XVIII w. (1511–1772)*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Zagórski, Z. (1964). *Gwary Krajny*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Netografia

- <https://deutsch-plattdeutsch.de/> [data dostępu: 18.05.2021]
- <https://www.dict.cc/> [data dostępu: 18.05.2021]
- <https://www.duden.de/> [data dostępu: 18.05.2021]
- <https://plattmakers.de/> [data dostępu: 18.05.2021]
- <https://pl.pons.com/> [data dostępu: 18.05.2021]

Źródła

- AJK – *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich, Tom wstępny*, z. I–VI oraz *Suplement* do z. I–VI, red. Z. Stieber, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1964–1969; z. VII, red. Z. Stieber, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1970; z. VIII, red. Z. Stieber, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971; z. IX–XV, red. H. Popowska-Taborska, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972–1978.
- AJW – *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. I–II, red. Z. Sobierajski i J. Burszta, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979; t. III–V, red. Z. Sobierajski i J. Burszta, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982–1989; t. VI, red. Z. Sobierajski i J. Burszta, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1991; t. VII, red. Z. Sobierajski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej

- Akademii Nauk, 1992; t. VIII–XI, red. Z. Sobierajski, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1994–2005.
- MSGK – J. Kęcińska-Kaczmarek, *Mały słownik gwary krajeńskiej*, Złotów–Wielki Buczek: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Wielkim Buczku, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krajna Złotowska” w Złotowie, 2017.
- SK – W. Brzeziński, *Słownictwo krajniackie. Słownik gwary wsi Podróźna w Złotowskiem*; t. I: A–G, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982; t. II: H–N, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987; t. III: O–PRY, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1992; t. IV: PRZ–T, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1995; t. V: U–Ż oraz *Uzupełnienia*, Wrocław: Jadwiga Brzezińska, 2009.

Objaśnienie skrótów

- ekspr. – ekspresywnie
 łac. – łaciński
 łac. śred. – łacina średniowieczna
 pejor. – pejoratywnie
 Pl. – *der Plural* ‘liczba mnoga’
 psł. – praslówiański
 przen. – przenośnie
 śr.-w.-niem. – średnio-wysoko-niemiecki
 wł. – włoski

STRESZCZENIE

Zapózyczenia niemieckie stanowią immanentną część zasobu leksykalnego gwar krajeńskich (co też w dyskursie naukowym niejednokrotnie akcentowano). Biorąc pod uwagę niezwykle skomplikowaną historię Krajny, regionu położonego w północno-zachodniej Polsce, na styku Wielkopolski i Pomorza, występowanie w mowie Krajniaków elementów niemieckiej proveniencji – jednostek niebywale żywotnych, wysokofrekwencyjnych i stosunkowo łatwo identyfikowalnych – nie powinno zaskakiwać. Celem artykułu jest kilkupłaszczyznowa – genetyczna, strukturalna i semantyczna – charakterystyka krajeńskich germanizmów, należących do jednego z najliczniej reprezentowanych i najbardziej zróżnicowanych w polszczyźnie (także ludowej) pól tematycznych, jakim są bezsprzecznie kulinaria. Przedmiot bliższej analizy stanowi słownictwo dyferencjalne (w stosunku

do języka ogólnopolskiego), wyekscerpowane z dwóch opracowań leksykograficznych, dokumentujących językowe bogactwo „krajny na rubieży”, mianowicie: pięciotomowego *Słownictwa krajniackiego. Słownika gwary wsi Podróżna w Złotowskiem* Władysława Brzezińskiego (1982–2009) i popularnonaukowego *Małego słownika gwary krajeńskiej* Jowity Kęcińskiej-Kaczmarek (2017), a także atlasów dialektologicznych: *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (1964–1978) oraz *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski* (1979–2005).

SŁOWA KLUCZOWE: leksyka kulinarna, zapożyczenia niemieckie, polsko-niemieckie kontakty językowe, Krajna, gwary krajeńskie

KRZYSZTOF KOŁATKA
Wydział Językoznawstwa
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
ul. Jagiellońska 11
85-067 Bydgoszcz